
Рецензії та огляди

УДК 801.81: 811.161.2 (091)

ПОМІТНИЙ ДОРОБОК В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Муромцева О.Г. З історії української літературної мови. — Харків, 2008. — 229 с.

До рецензованого збірника наукових праць професора О.Г. Муромцевої увійшли статті, присвячені історії української літературної мови як історії еволюції стилів. Дослідження здійснено на зразках ідіостилію окремих письменників (А. Свидницького, Марка Вовчка, І. Франка, І. Нечуя-Левицького, Ю. Федьковича, Панаса Мирного та ін.), але в сукупності — це цілісна праця з історії становлення української літературної мови.

Ользі Георгіївні Муромцевій властиве тонке відчуття індивідуального стилю письменника, про що свідчать наукові праці, у яких майстерно проаналізовано мовностильові риси творчості українських письменників XIX — початку XX ст.

Однією з визначальних праць, присвячених становленню української літературної мови, є стаття «Григорій Квітка-Основ'яненко в історії української літературної мови». У ній визначено роль і значення письменника у становленні норм української літературної мови. Уперше розглянуто мову Г. Квітки цілісно, як «останній необхідний підготовчий етап на шляху формування української літературної мови», як джерело історичних досліджень лексики української мови. Науковець вдало характеризує мовні особливості прози письменника: звернення до різних шарів загальнонародної лексики, що стала основним інструментом художнього зображення в його творах: нейтральної, емоційно-забарвленої, зокрема зменшено-пестливої, старокнижної (старослов'янізмів), які служили засобом індивідуалізації мови героїв, запозичень із європейських мов. У співавторстві з І.В. Муромцевим здійснено також лінгвостилістичний аналіз малої прози Квітки як зачинателя малих форм нової української прози.

© О.С. ЧЕРЕМСЬКА, В.Ф. ЖОВТОБРІУХ, 2010

Цікавою і новаторською є стаття О.Г. Муромцевої «Марко Вовчок», у якій відзначено особливу роль письменниці в розширенні лексичного потенціалу української мови. Акцентовано увагу на значно різноманітнішій, ніж у попередників, кольоровій палітрі, вживанні діалектизмів, архаїчних елементів задля створення різноманітних відтінків експресії: поважності, урочистості, схвильованості. Виділено словесні лейтмотиви — воля-неволя, які у творах письменниці обростають додатковими значеннями, емоційно-експресивними відтінками, що виводить слово за межі народно-розмовного вживання, робить його фактом літератури. Відзначено, що ці лейтмотиви у творах Марка Вовчка є ключем до розкриття образів героїв, основою концепції багатьох творів, зокрема «Козачка», «Ледащиця», «Інститутка».

Грунтовною є стаття О.Г. Муромцевої «Мова роману «Люборацькі» Анатолія Свидницького». Дослідниця майстерно проникає у творчу лабораторію письменника, вміло розкриваючи лексичне розмаїття, фразеологічне багатство, морфологічні й синтаксичні особливості мови художнього твору. Вдумливий погляд дослідниці виразно окреслює як місце й роль письменника в загальнолітературному процесі, так і новаторську й оригінальну мовну практику, а також «неповторну манеру письма». О.Г. Муромцева звертає увагу на вагомий компонент оповіді письменника — фольклоризм, як засобу змалювання картин соціальної дійсності, у чому А. Свидницький став першопрохідцем в українській прозі. Її увагу привертає використання письменником лексичних засобів без обмежень: народна лексика, в якій розмовні інтонації поєднуються з книжними словами, урочистими конструкціями. Ретельно виокремлено стилістичні шари лексики, серед яких особливе місце належить соціально-побутовій, конфесійній, лексиці шкільного життя. Проводячи паралель з російським письменником М. Пом'яловським, дослідниця наголошує, що А. Свидницький уперше в українській літературі звернувся до соціально-диференційованої лексики — жаргону школярів і учнів семінарії. Усебічно схарактеризовано вжиті письменником елементи подільської говірки, з метою розширення джерел української літературної мови та знайомства читача з особливостями рідної місцевості.

У статті «Роль мовної практики О. Кобилянської в збагаченні семантичної структури слова» О.Г. Муромцева ставить за мету виявити у творах письменниці ті нові, за словами В. Виноградова, «прирощення смислу», які внесла О. Кобилянська в семантику українського слова і вміло виявляє їх. Увагу дослідниці привертають мовні прийоми, властиві представникам символізму, зокрема виділення слів-символів, а отже й посилена увага до семантики слова. Учений виявляє способи, якими письменниця досягла природження смислів: слово-домінанта винесене в заголовок («Людина» — «Царівна» — «Земля»); використання словесних лейтмотивів («Через кладку», «Ніоба»), що визначають ідейну й художню концепцію твору.

Чільне місце у книзі належить науковим працям, які досліджують проблеми становлення української літературної мови. Такою є стаття, присвячена розгляду мови прозових творів Юрія Федьковича, «Роль прози Юрія Федьковича в становленні української літературної мови на Буковині (60-70 рр. ХІХ ст.)».

Автор зосереджує свій науковий пошук на соціокультурних чинниках розвитку української літературної мови в умовах територіального діалекту. Спираючись на праці І. Огієнка, дослідниця детально аналізує мову творів Ю. Федьковича, визначаючи його зачинателем західноукраїнського варіанта української літературної мови. Дослідниця переконливо доводить, що в прозі Ю. Федьковича органічно поєднані, з одного боку, тяжіння письменника до народнопоетичної стихії, етнографічно-побутового опису (використання фольклорних сюжетів, пісень, легенд, вірувань, обрядів, народно-розмовної лексики), з другого — до літературних традицій, сформованих у творах як письменників-романтиків (М. Шашкевич, М. Устиянович, М. Чайковський), так і майстрів реалістичного напрямку (Г. Квітка-Основ'яненко, Марко Вовчок). Це важливе положення заклало підґрунтя для порівняльного аналізу мови творів Юрія Федьковича та Марка Вовчка.

Науковий аналіз мови творів Юрія Федьковича, здійснений професором О.Г. Муромцевою, позначений рисами глибини, всебічності, прагненням достовірно виокремити в об'єкті дослідження ті елементи, які допомагають розкрити малодосліджений аспект важливої проблеми становлення української літературної мови, а саме — особливості варіантного вияву літературної мови залежно від панівної ролі того чи того територіального діалекту. Це визначає високу теоретичну цінність наукових праць ученого, їх непересічне значення для формування послідовної та несуперечливої концепції в дослідженні актуальної наукової проблеми.

Зацікавлення дослідниці в царині питань розвитку і становлення української літературної мови зреалізовано і в статтях, присвячених мові творів П. Куліша: «Мова прозових творів П. Куліша» та «П. Куліш як оновлювач і творець української літературної мови».

Високо оцінюючи постать П. Куліша в історії української літератури, автор прагне розкрити роль письменника в оновленні та збагаченні української літературної мови. Дослідниця здійснила копітку роботу в пошуках матеріалів, де виявляє себе Кулішева концепція слова, виражена в листах, віршах, статтях, і ознайомлення читача з цією концепцією має неабияку наукову цінність. З'ясування позиції письменника в мовному питанні озброїло авторку незаперечними аргументами в її полеміці з офіційним мовознавством, яке спотворювало погляди П. Куліша й недооцінювало його внесок у розвиток української літературної мови.

Важливим здобутком статті, присвяченої мові творів П. Куліша, є те, що в ній визначено аспекти вивчення мови письменника, кожен з яких міг би бути темою окремого дисертаційного дослідження. В

аналізованих статтях авторка подає прекрасні зразки тонкого мовно-стилістичного аналізу художніх творів П. Куліша. Її увагу привертає використання письменником засобів усного розмовного мовлення, що виявляє себе в синтаксисі творів; звернення письменника до емоційно-експресивної лексики; використання елементів української мови ХІХ століття; архаїчна та історична лексика як чинник індивідуалізації мови персонажів; художнє навантаження слів абстрактної семантики; лексика як засіб створення історичного колориту; метафоричність авторського мовлення; мовні засоби образності тощо.

Вагомим внеском в розробку проблем історії української літературної мови та ідіостилю письменника є статті, присвячені вивченню мови класиків української літератури: «Іван Нечуй-Левицький в історії української літературної мови», «Панас Мирний в історії української літературної мови», «Іван Франко (мова прозових творів)».

Докладно розглядаючи семантику концептуальних слів як засіб розкриття ідейно-художнього змісту тексту, автор доходить висновку про те, що вираження основних засадних складників авторської концепції пов'язане з активізацією в мові художнього твору певних груп слів, наприклад, абстрактної лексики народнорозмовної мови, а також творенням нових слів, розширенням їхньої семантики, збагаченням новими конотаціями. Цей аспект аналізу тим більше актуальний, що письменники, ідіостиль яких розглядала авторка, за її спостереженнями, значно ширше порівняно з попередниками вводили абстрактну лексику у свої твори, розширювали її склад через переосмислення відомих слів та творення нових.

Визначальною рисою праць професора О.Г. Муромцевої, поданих у рецензованому виданні, є поєднання системності, ґрунтовності та всебічності в кожному з її наукових досліджень, прагнення до комплексного розкриття наукової концепції. У статтях, присвячених мові творів І. Нечуя-Левицького та І. Франка, Ольга Георгіївна послідовно розглядає лексичне багатство прози письменників, їхні здобутки в галузі словотвору, стилістичне використання морфологічних форм і категорій, риси синтаксису, виразно підкріплюючи наукові висновки багатим і переконливим ілюстративним матеріалом.

Оцінюючи книгу професора О.Г. Муромцевої в цілому, зазначимо, що це, безумовно, вдала спроба всебічного висвітлення процесів розвитку української літературної мови другої половини ХІХ ст. — першої половини ХХ ст. Окремі статті, присвячені мові художніх творів видатних українських письменників, об'єднані концептуальним підходом до аналізу ідіостилю, пронизані єдиною ідеєю виявлення закономірностей функціонування мовних елементів. Зібрані разом, вони достовірно відбивають складну картину утвердження питомих українських мовних явищ, їх збагачення та гармонізації. Ця книга стане, без сумніву, помітним доробком в українському мовознавстві, вагомим складником у величезній роботі з популяризації

української мови, її утвердження в офіційному, фаховому та повсякденному спілкуванні, яку подвижницьки здійснювала професор О.Г. Муромцева.

Ольга Черемська, Валентина Жовтобрюх (м. Харків)

Ol'ga Cherems'ka, Valentyna Zhovtoibrjrh (Kharkiv)

NOTICEABLE WORC IN UKRAINIAN SCIENCE OF LANGUAGE

(Book review on: *Muromtseva O.G. Z istoriyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy.* – Kharkiv, 2008. – 229 s.)

Мовна мозаїка

КВОРУМ – 2/3 ВІД КІЛЬКОСТІ ЧЛЕНІВ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ВЧЕНОЇ РАДИ

Кворум – це встановлена статутом організації (установи) найменша кількість членів, присутність якої потрібна, обов'язкова для прийняття правочинних ухвал. Здебільшого вона становить 2/3 від кількості членів організації (установи, органу).

У реченні *Кворум є, на засіданні присутні 2/3 від кількості членів спеціалізованої вченої ради* каменем спотикання, як засвідчує практика, є називання дробу 2/3, а точніше – його знаменника. Одні озвучують його **дві треті**, інші – **дві третіх**. Немає послідовності в утворенні форми знаменника дробу і в довідкових та навчальних виданнях. Форму **дві треті** пропонує чинний “Український правопис”, форму **дві третіх** – підручники, посібники та енциклопедія “Українська мова”. А яка з них правильна? Вибираючи форму знаменника, потрібно зважати на те, що дріб – число, яке складається з частин одиниці. Це може бути одна частина одиниці, поділеної на кілька однакових частин (1/2, 1/3, 1/4), або сукупність кількох однакових частин одиниці (2/3, 2/5, 3/4). Називаючи дріб, слово **частина** опускають, але її форма зумовлює форму залежного від неї порядкового прикметника в ролі знаменника дробу, пор.: **одна друга** (частина одиниці), **однієї другої** (частини одиниці), **одній другій** (частині одиниці) і т.д. У дробів, чисельник яких визначає кілька однакових частин одиниці, знаменник виражений формою родового відмінка множини порядкового прикметника, зумовленою опущеним словом **частин**. Дріб 2/3 означає дві з трьох частин одиниці. Саме тому його називають **дві третіх** і відмінюють чисельник за власне числівниковим, а знаменник – за прикметниковим зразком, пор.: **двох третіх, двом третім, двома третіми**.

Отже, правильно вживати в українській мові: *Кворум є. На засіданні присутні **дві третіх** від кількості членів спеціалізованої вченої ради; Науковий ступінь кандидата філологічних наук присуджено, якщо за нього проголосувало **три четвертих** від кількості присутніх на засіданні членів спеціалізованої вченої ради.*

Катерина Городенська